

O pripravljenosti slovenščine za sporazumevanje v vojaški enoti JLA

Dogodki zadnjih let so vprašanje neenakopravnosti slovenskega jezika v JLA zaostri do skrajnosti, tj. do točke, ko ni mogoče nadaljevati s staro prakso in vse številnejše zahteve slovenske javnosti po odpravi tega stanja preprosto zamolčevati in tako puščati prazen prostor, v katerem se pravzaprav samoumevna in zato upravičena zahteva po enakopravnosti slovenščine izpostavlja površnim žurnalističnim ideološkim ovadbam.

Tu se ne želim ukvarjati s politično razsežnostjo tega zapletenega in z marsičem obremenjenega vprašanja, ampak se v njegovo reševanje vključujem s prispevkom, ki presoja pripravljenost slovenščine za vlogo, ki naj bi jo prevzela v (zahtevani) ustanovitvi slovenskih vojaških enot JLA. V načelnih zahtevah po odpravi neenakopravnosti slovenščine v JLA, katerih bistvo je torej le jezik, se namreč prav ta pripravljenost nikoli ne problematizira ali pa se šteje kot samoumevna, npr. pri Avšiču (1969, 1986), Janši (1986a, 1986b), Majdiču (1984), Hanžku (1987), Toporišiču (1989). Edino na znanem portoroškem posvetovanju o slovenskem jeziku leta 1979 (Slovenski jezik v vojaškem življenju in družbeni samozaščiti, 1983), kjer so pretehtano zajeta že vsa vprašanja, ki so danes – po skoraj desetletju – na najvišji točki zaostritve, se razmišljanje o pripravljenosti slovenščine izkazuje posredno, z večkrat ponovljenim poudarjanjem jezikovnega usposabljanja za to nalogo.

Zahteve po uvedbi slovenskih vojaških enot JLA, ki se prav v zadnjem enoletnem obdobju pojavljajo posamično ali v zboru (Kulturnih delavcev OF, 1988), se sklicujejo na temeljna ustavna, pravna in politična določila, usposobljenost slovenščine za to nalogo pa dokazujejo s – sicer neizpodbitnimi – zgodovinskimi dejstvi.¹

Sveda lahko pustimo povsem ob strani nesmiselni dvom (ali celo prepričanje) o tem, da homogena vojaška enota s slovenskim poveljevanjem in sporazumevalnim jezikom ne bi bila uspešna v boju; prvič, ker je to v neskladju z zgodovinskimi dejstvi, in drugič, četudi teh ne bi bilo, ker je tako mnenje zgolj podmena, ki jo je nemogoče dokazati.

Glede pripravljenosti slovenščine za rabo v sedanji vojaški enoti JLA je treba imeti pred očmi dvoje:

– Usposobljenost slovenskega jezika v vojaškem izrazoslovju in poveljevanju. To je najvažnejša sestavina usposobljenosti.

– To usposobljenost za opravljanje naloge na ostalih, za današnje vsakdanje mirnodobno življenje v vojaški enoti prav tako nujnih govornih položajih (ki jih je izčrpno navedel Janša, 1986b, 18).

Glede izrazoslovja ni posebnih težav. To kaže uspešna slovenska vojaška publicistika in razprave o zadevah vojaške stroke v slovenščini.

¹ Zanimivo je, da te zahteve niso naletele na niti en argumentiran poskus zavrnitve. To je pravilno ugotovilo uredništvo Časopisa za kritiko znanosti (91/92, 1986, 4), ki je želelo opozoriti in zavrniti »vse tiste površne napade že na sam pojem enakopravnosti jezikov v JLA, ki enakopravnost povezujejo z »republiško vojsko«, »etično čisto JLA« in podobno. Uredništvo smatra, da je sklicevanje na težnjo po republiških armadah v zvezi s predlogi po uvedbi več jezikov v JLA zgolj izgovor tistih, ki nimajo stvarnih vojaških in političnih argumentov proti enakopravnosti jezikov v JLA.«

Glede drugega pa je treba izraziti določene dvome: če bi – kot izhaja iz zahtev Janše, Avšiča in tudi drugih – kar pristopili k vzpostavitvi »homogene slovenske enote JLA«, bi v vsakdanjem vojaškem življenju nastopile določene težave. Pri poveljevanju skoraj ne, drugje pa bi. Treba je namreč vedeti, da bi morala slovenska enota takoj zaživeti povsem enako kakor sedaj narodnostno mešana, ki uporablja srbohrvaščino. Vsako omahovanje, zadrega, npr. pred zborom, postrojem ipd., ki bi odkrila pomanjkanje jezikovnega sredstva, bi slovenščino postavljala v prav tako neenakovreden položaj in pri neslovensko govoreči okolici celo zbuja la posmeha. Zato bi se bilo treba pripraviti prav na ta del jezikovnih vprašanj, in sicer ne samo glede ustreznosti poimenovalnih ekvivalentov med srbohrvaščino in slovenščino, ampak tudi – enako pomembnih – pragmatičnih okoliščin v posebnih govornih položajih vojaškega življenja, ko torej ne gre zgolj za slovarske, ampak hkrati za pragmatične ekvivalente.

Pri določanju slovenskih ustreznic (ekvivalentov) je postopek najlažji na poimenovalno-izrazoslovni ravni. Upoštevaajoč normo in uzus slovenskega jezika, se slovenska ustreznica bodisi nasloni na srbohrvaški izraz (sh. vódnik, slov. vódnik; streljački rov – strelski jarek) bodisi širi pomenski obseg s prenosom obstoječega (uska raklja – ozki precep) bodisi tvori nove izraze (prostorno bombardovanje – širokociljno bombardiranje). Ker se tu terminološka teorija in praksa naslanjata na (najvažnejšo) institucijo dogovora, je določene stvari mogoče celo predvideti. Tako je npr. slovensko vojaško izrazoslovje glede na tipično slovensko besedotvorno možnost, ki je v tem, da pri moških poimenovanjih za delujoče osebe, tj. poklice, nazive, čine itd. tvori ženska poimenovanja (t. i. feminativ), sledilo precejšnji stopnji verjetnosti, da se bodo potrebe po teh poimenovanjih v slovenskih teritorialnih enotah postopno pojavljale, tako da je poleg izraza *vojakinja* (*borka* z ožjim pomenom ima tradicijo iz NOB) izpeljalo še druge feminative, npr. *stražarka*, *bombaška*, *mornarka*, *kapetanka*, *mitraljezka* itd. To se vidi v Vojaškem slovarju in je vsaj z vidika slovarstva neobičajno, ker so navedeni izrazi, za katere poimenovalna potreba še ni izpričana, obstaja pa zgolj verjetnost, da bo taka potreba nastopila (prim. Korošec, 1976). Pomoč slovarskega priročnika je v tem, da v predvideni in za slovenske teritorialne enote verjetni okoliščini ne bo nastopilo omahovanje in neenotnost, če bo upoštevano slovarsko navodilo in bo izbrana npr. *bombaška*, ne pa *+bombašica*, *+bombašinja*. Ni pa niti umestno niti docela mogoče določiti praktičnih okoliščin, v katerih bo tak feminativ opravil vlogo ločevanja spolne pripadnosti in zato takega navodila v slovarju ni. Kako bo ta sistemska možnost slovenskega jezika uporabljena, je torej poleg (predvidljive) poimenovalne potrebe odvisno tudi od pragmatičnih okoliščin, ki so ne samo težko predvidljive, ampak tudi težko ulovljive, prinesiti jih mora – kot se temu preprosto reče – vsakdanje življenje (prim. Korošec, 1984).

Samo slepili bi se, če bi trdili, da je v *tem pogledu* slovenščina pripravljena takoj nastopiti vlogo sporazumevanja v vojaškem življenju, s čimer – vemo – je mišljeno sodobno in mirnodobsko vojaško življenje »v vojašnici«, a saj drugače tudi biti ne more.

Vzemimo samo preprost zgled, ki se sicer nanaša na pogosto okoliščino in v vojaškem življenju predpisano obliko obnašanja. Hierarhični, za vojsko tipični in nujni odnosi v medsebojnih stikih se kažejo v tem, da podrejeni nagovori nadrejenega (zopet v čisto določenih vrstah stikov): »Druže majore, dovolite da se obratim poručniku X« (in nato počaka na dovoljenje). Ker v različnih vrstah nevojaških stikov, kjer slovenščina opravlja sporazumevalno vlogo, ne najdemo opore (podobno npr. »Tovariš predsednik, prosim za besedo«), prav v tej vojaški

okolščini pa slovenščini in dano biti sporazumevalni jezik (v slovenski partizanski vojski so – kolikor mi je znano – to šteli za formalizem, nasproten »tovariškim odnosom«), je tu brez poprejšnjega premisleka nemogoče reči, ali se smemo zadovoljiti s prevodom izvajalniške (performativne) povedi »Tovariš major, dovolite, da se obrnem na poročnika X« ali s čim podobnim.² Vojaški slovar se s temi pragmatičnimi ustreznici ne ukvarja, zajema samo najpogostejša povelja v nižjih pehotnih enotah, ki seveda spadajo sem, saj so izvajalniki (performativi).

V Vojaškem slovarju je nadalje precej besed, ki so samo najsplošnejši prevodi srbohrvatskih vojaških izrazov, ne vemo pa, kako morajo delovati kot ustreznice v tistih okoliščinah in zvezah, ki jih prinaša živa vsakdanja raba. Tako imamo npr. k sh. *prekoredan* slov. besedo *nadreden* v zvezi *nadredno delo*. Vemo pa, da se pridevniki, ki so prilastki v zvezah s samostalniki, posamostalijo (substantivizirajo) predvsem z govorno rabo, s pogostim nastopanjem v vsakdanji jezikovni praksi. Treba je torej premisliti vsaj to, ali je dobro, če za sh. posamostaljeno obliko *tri dana prekoredne* (službe?) predvidimo tudi posamostaljeno *tri dni nadredne* (torej tudi »službe«) ali pa vztrajamo pri natančnejšem *tri dni nadrednega dela*, kar se lahko posamostali v *tri dni nadrednega*. A to je samo en zgled te vrste.

Tu je še komaj spoznana vsakdanja (neterminološka) vojaška frazeologija. Ali smemo reči, da slovenski vojak pač ne bo potreboval frazeologemov vrste »Izvrši pa se žali« ali pa je tudi tu treba iskati oz. predvideti (in ponuditi) kaj takega kot »Najprej stôri, potlej se pritoži«.

Treba je tudi izdelati in v primerni obliki ponuditi v učenje seznam besed, ki se od srbohrvatskih ločijo edino po naglasu (mestu naglasa), saj mora biti jasno, da bo tu brez (vztrajnega) popraviljanja prevladal srbohrvatski naglas, npr. *râport* (za slov. rapórt), *râzvodnik* (za razvódnik) itd.

Že iz teh nesistematično nabranih zgledov se vidi, da slovenskega vojaka ne smemo nepripravljenega postaviti v položaj, ko bo *moral* take zadrege reševati sam, če že na možnost, da bo tu uporabil srbohrvatski stavek ali besedo, ne želimo pristati, saj bi s tem dopuščali polovičarstvo, ki bi bilo za zavest slovenskega vojaka enako slabo, kot je sedanje stanje, ko mu o slovenskem izrazu niti premišljati ni treba. To nikakor ne pomeni, da bi bila tu slovenščina kot jezik brez moči, kaže pa, da se je na stvar treba pripraviti, po možnosti do najmanjše podrobnosti.

Ta misel se seveda zlahka izpostavi ugovoru, da je drobnjakarska, ker vseh govornih okoliščin (za katere slovenščina ni pripravljena), ni mogoče predvideti in torej zanje že imeti pripravljen slovenski jezikovni izraz, zato je v sedanjem času važno predvsem *začeti*, nuji, ki jo prinesejo okoliščine, pa prepustiti, da bo izsilila tudi jezikovni izraz. Tak ugovor je, ko ga spremenimo v življenjsko prakso, kadar se kaj res predolgo odlaga, dejansko produktiven: zahteva ukinitvev razpoznavno nezadovoljivega stanja, konec »čakanja na Godota«. V tem ima Janša (1986a, 67) prav, ko piše:

»Za protiargumentacijo je značilno, da je navajala razne tehnične in druge težave in ni neposredno napadala samega bistva enakopravnosti jezikov, temveč je bila skoncentrirana na poziciji, da ni še čas, da to ne gre čez noč in da so za tak korak potrebne večletne priprave. Zanimivo bi bilo slišati tiste, ki so navajali takšne argumente ‚časovnega odloga‘, kaj pravijo po 15 letih.«

Godota preprosto ne bo, da bi dejal: »Zdaj je čas«. In vendar je prav ta ugovor

² Srbohrvaščina loči med *okreniti se* in *obratiti se*. Slovanska ustreznica za oba glagola je glagol *obrniti se*, pri čemer je pomen morfema *se* isti kot v srbohrvaščini. Slovensko *obrniti* Ø / *se* ustreza sh. *okreniti* Ø / *se*, za sh. *obratiti se* pa je tudi v slovenščini nujen morfem *se*: *obrniti se* (na koga). Možen slovenski prevod nastopnega frazeologema »Tovariš..., dovolite, da se obrnem na...«, bi bil torej mogoč, a je v govornem stiku nepreizkušen.

treba podvreči premisleku. Slovenčina se namreč na vojaškem področju postavlja v položaj, ko mora svojo vlogo opravljati tudi prek govornega, ne samo pisnega prenosnika. To je položaj, v katerem bo *govorjena* slovenščina (za pisano vemo) izpostavljena ne zgolj primerjavi z utečeno srbohrvaščino, ampak naslonitvi nanjo. Gre za mirnodobsko vojaško življenje v vojašnici, kjer v novi jugoslovanski državi že dobrih štirideset let opravlja vlogo srbohrvaščina, ki ji je bilo dano nadaljevati na govornem izročilu starojugoslovanske, tej pa nekdanje srbske vojske. Te vloge slovenščina v sedanji državi ni opravljala nikoli. Slovenska partizanska vojska žal ni bila tudi mirnodobska vojska, v slovenskih teritorialnih enotah slovenščina še ni zaživela v vseh govornih položajih, povrh vsega pa niso povsem primerjive z vsakdanjim življenjem v »rednih« enotah JLA v vojašnicah. Vemo tudi, da so se govorne težave, ki so jih imeli Maistrovi bojovníki, pokazale trideset let pozneje tudi v slovenskih partizanskih enotah v obliki žargonizmov srbohrvaškega, delno tudi nemškega izvora (prim. Smolej, 1971, 74–76).

Iz zgodovine vemo, da se je knjižna slovenščina razvojno »potrjevala« v soočanju z razvitejšo nemščino, na izrazoslovnem področju izrazito in uspešno v zadnjih desetletjih prejšnjega stoletja. To samopotrjevanje je pisana knjižna slovenščina dobro opravila, za to imamo dosti dokazov, manj pa vemo o njeni pripravljenosti za govorni prenosnik. Toda sodobno uboštvo slovenskih javnih govorcev in govornikov gotovo ni samo izraz njihove pomanjkljive jezikovne izobrazbe, ampak tudi posledica enostranskega razvoja knjižne slovenščine, ki je predolgo tekela v smeri pisanega knjižnega jezika. Glede tega se je treba samo spomniti Levstikovih besedil v Napreju 1863, nekakšnih uvodniških poročil z zasedanj Kranjskega deželnega zbora, kjer je nemalokrat izpričana zadrega slovenskih poslancev, ki so želeli, a ne zmogli govoriti slovensko o zadevah politike, gospodarstva, diplomacije in se končno zatekli k nemščini.

To je bilo samo nekaj zgledov, ki zadevajo nanašanje (referencialno) vlogo jezika. Upoštevanje samo te vloge jezika bi pomenilo, da se govorna in pisana slovenščina določene vojaške enote nanaša na predmetni in pojmovni svet vojaške stroke in vojaškega življenja, da je samo v slovenščino »prevedena« neslovenska vojaška enota. S tem bi se zanemarilo dejstvo, da se z jezikom, zlasti v neposrednem govornem stiku, zajemajo tudi družbena razmerja. To pa je v slovenščini drugače kot v srbohrvaščini. Slovenskost vojaške enote zato ne more biti samo v polovični sferi poimenovanj (besed, frazeologije, besedil), ampak v celovitosti kulturnega izročila slovenskega narodnega življenja. To se pravi, da je treba dobro premisliti, ali je v slovensko vojaško enoto mogoče »prevesti« razmerje, ki se kaže v t. i. tikanju, in odgovoriti na vprašanje, ali je dopustno sprejeti tikanje kot samodejni izraz v vojski najobičajnejšega (a ne edinega) hierarhičnega in družbenega razmerja *prepostavljeni* + *starejši* proti *podrejeni* + *mlajši* (če se za primer omejimo samo na razmeje med starešino in vojakom in pustimo tako razmerje med starešinami), ne da bi to pri posamezniku, ki v sicer *enakem* razmerju, vendar izven vojske, na tikanje ni bil navajen in ga lahko šteje za žaljivo omalovaževanje, kadar ne nastopa z njegovim izrecnim soglasjem ali vsaj prenašanjem. Drugače rečeno, ali smemo brez poprejšnjega premisleka, h kateremu bi morali pritegniti sociologe, psihologe in pedagoge, prenesti v slovensko vojaško enoto kot nekaj samoumevnega navado, da je v slovenskem izročilu drugačna, če mu že ni čisto tuja. Vemo namreč, da Slovenec v stiku s človekom iz – zlasti – srbskega okolja njegovo samodejno enostransko tikanje z omahovanjem in ne zmeraj ustrezno pripisuje bodisi neposrednosti in prostodušnosti bodisi nevljudnosti in neotesanosti. V kulturnem izročilu, kjer je – res samo še na podeželju – v razmerju do

starejših oseb (starši, stari starši) in do starejših nepoznanih oseb še ohranjeno onikanje, tudi tikanje ni čisto samodejna oblika za stik z ogovorjeno (praviloma polnoletno) osebo. Dokler z gotovostjo vemo edino to, da je v slovenskem okolju tikanje samodejno in umevno med mladostniki in vrstniki (nemara tudi, kadar so le-ti vojaki), v drugih vrstah družbenih, položajnih, starostnih, spolnih itd. stikov pa je stvar bolj zapletena, je treba tudi v slovenski vojaški enoti, ki je eo ipso del slovenskega okolja, samodejnost tikanja vojakov temejito pretehtati. Tega za zdaj še nismo naredili.

Z govorjeno slovenščino torej ni vse tako preprosto, zato bi bilo naivno misliti, da lahko brez poprejšnjih priprav premaga neogibno, predvsem pa sprotno in hkratno soočanje z govorjeno vojaško srbohrvaščino. Potiskati jo v ta položaj tako nepripravljeno, pa je – vsaj o tem ne sme biti dvoma – kratko in malo nedopustno. »Časovni odlog« je zato potreben vsaj v tolikšni meri, da se dobro premisli in ugotovi, kaj je v govorjeni vojaški slovenščini nujno pripraviti, kaj pa je res možno prepustiti sprotnim okoliščinam, če že spričo žgočega nezadovoljstva nad sedanji-mi razmerami pristanemo na to slabšo možnost. Brez »časovnega odloga« za tak premislek je vse navadna pustolovščina. Seveda bi bilo bolje, ko bi si bili čas za ta premislek vzeli že včeraj, a kaj, ko si ga nismo (mogli).

Tu podajam predlog, kako naj bi po jezikovni plati potekal projekt »Slovenska enota JLA«.

Od trenutka, ko bi bilo doseženo soglasje o zadevi s političnega in vojaškostrokovnega vidika (izbor, velikost enote, kraja z vojašnico, kadrovska zasedba enote ipd.), bi se začelo odštevanje prve faze projekta. Čim prej nastopi ta trenutek, toliko bolje.

1. Prva faza, trajajoča dve leti, naj zajema celotno jezikovno pripravo v okvirih, ki jih nakazuje ta prispevek. Ima naj dva sklopa enoletnih nalog.

Prvo leto

a) Posnetek jezikovnega gradiva v vseh govornih položajih pri vsakdanjem sporazumevanju v srbohrvaščini. To naj poteka v vsaj dveh (pehotnih) enotah različnih krajev. Zbiranje gradiva naj poteka po enotni metodologiji, ki jo je seveda treba pripraviti (a to je mogoče storiti takoj). Zapisovanje gradiva bi najbolje opravila diplomirana slavista, ki bi črpala tudi iz pisnih oblik sporočanja v vojaški enoti. Preden bi šlo zbrano gradivo v nadaljnje proučevanje, naj ga pregleda odgovorni starešina, a to lahko stori tudi sprti.

b) Oblikuje naj se delovna skupina jezikoslovcev slavistov (slovenistov in srbokroatistov), ki morajo biti tudi poznavalci vojaške stroke. Ta naj obdela zbrano gradivo in predlaga slovenske ustreznice. Njeno delo je izključno jezikoslovne narave, kar pomeni, da mora zbrano gradivo obdelovati z jezikoslovno metodo, pritegniti pa tudi starejše, npr. (skromne) izkušnje slovenskih teritorialnih enot in izpričano rabo v slovenskih partizanskih enotah NOB.

c) Reaktivira naj se uredništvo Vojaškega slovarja, po možnosti dopolnjeno z novimi močmi. To naj poskrbi za izpolnitev izrazoslovnega gradiva. Za prvo silo naj pripravi dodatek k slovarju.

č) Poskrbi naj se za tiskanje knjig Taktika I in II ter Teorija streljanja, ki prevedene že dolgo čakajo na natis, pa doslej še ni bilo mogoče zagotoviti sredstev.

d) Predsedstvo SR Slovenije, Sekretariat za LO SR Slovenije, strokovne in

družbeno-politične institucije naj v sodelovanju s poveljstvi Ljubljanskega in Mariborskega korpusa poskrbijo za enotno organizacijo, vodenje in financiranje projekta. Izkoristijo naj se stiki in dobro sodelovanje z bivšim poveljstvom Ljubljanskega armadnega območja.

Drugo leto

a) Poteka naj tiskanje priročnikov, za katere bosta delovna skupina b) in uredništvo slovarja c) menila, da jih je treba pred koncem prve faze izročiti starešinam, predvidenim za vodenje slovenske enote JLA. Ti morajo biti na nastop druge faze pripravljeni.

2. Druga faza je eksperimentalna.

Prvo leto

Slovenska enota JLA naj se najprej (od vstopa v vojašnico dalje) seznanj z novim položajem in jezikovno pripravi. Druge vrste nič manj pomembnih priprav (npr. politično) puščam tukaj ob strani. Vojaki naj dobijo v roke pripravljeno gradivo (priročnike ipd.), uvajanje v slovenščino, popravljanje jezikovnih napak naj poteka sproti, med poukom, urjenjem ter govornim in pisnim sporazumevanjem. Eksperiment morajo spremljati strokovnjak za zadeve vojaške stroke, jezikoslovec, sociolog in psiholog. Sproti morajo razčlenjevati pojave na vseh področjih, poskrbljeno pa mora biti za dobro obveščanje o potekanju eksperimenta, in sicer v vojaški, kakor tudi nevojaški publicistiki.

Po prvem letu naj se opravi temeljita in vsestranska razčlenitev dobrih in slabih strani eksperimenta, predvidijo naj se popravki.

Drugo leto

Eksperiment naj se ponovi.

Če bi po vsem tem ostale tako nepremagljive ovire in (zdaj samo domnevne) negativne strani obstoja slovenske enote JLA, ki jih ne bi bilo mogoče odpraviti, bo šele eksperiment prinesel argumente, ki sedanjim nasprotnikom uvedbe slovenskih vojaških enot tako manjkajo.

Literatura

Avšič, J., (1969). O poveljevalnem jeziku NOB Slovenije, *Jezik in slovstvo*, 4, 97–103. Ponatisnjeno v *Novi reviji* 1986, št. 50/51.

Avšič, J., (1986). Pismo Zvezni skupščini in Zvezni ustavni komisiji, *Časopis za kritiko znanosti*, št. 91/92, str. 23–41.

Hanžek, M., (1987). Novi zborovodje z novimi pesmimi, *Delo*, 21. 3. 1987, 25 (odmev na članek z istim naslovom Mihajla Teržiča, *Delo*, 14. 4. 1987).

Janša, J., (1986a). Vprašanje slovenskega jezika v JLA, *Problemi* 1, 263 (letnik 24), str. 62–70, s seznamom tukaj navedene literature.

Janša, J., (1986b). Enakopravnost jezikov v JLA, *Časopis za kritiko znanosti*, 91/92, str. 7–22.

Korošec, T., (1984). Terminološki in pragmatični vidik emancipacije žensk v SLO, v: *Emancipacija v jugoslovanski družbi* (zbornik), Knjižnica FSPN, Ljubljana, str. 467–472.

- Korošec, T., (1976), Slovenski vojaški termini kot poimenovanja za ženske osebe, Naša obramba, vol. 8, št. 10, str. 83.
- Majdič, V., (1986), Topoglavci in slovenščina, Delo, 12. 4. 1986, str. 25 (odmev na članek z istim naslovom Petra Potočnika, Delo, 28. 3. 1986).
- Slovenski jezik v vojaškem življenju in družbeni samozaščiti, (1983), v: Slovenščina v javnosti, Posvetovanje o slovenskem jeziku, Portorož, 14. in 15. maj 1979, Ljubljana, str. 93-94.
- Smolej, V., (1971), Zgodovina slovenskega slovstva VII, Slovstvo v letih vojne 1941-45, Ljubljana, str. 74-76.
- Toporišič, J., (1989), Napisi na vojašnicah kmalu v slovenščini, Delo, 18. 2. 1989, str. 29 (odmev na članek v Delu, 14. 12. 1988 in več drugih polemičnih člankov o uvedbi besede stražnica za sh. karaula; na tukaj obravnavano tematiko se nanaša zadnji obsežen Toporišičev odstavek).